

Коновальчук І.М. Труднощі в навчальній діяльності молодших школярів як чинник їх конфліктів з батьками // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – С. 226 – 229.

Коновальчук Інна Миколаївна,
асистент кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТРУДНОЩІ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИК ЇХ КОНФЛІКТІВ З БАТЬКАМИ

Зі вступом до школи створюються якісно нові умови соціального розвитку дитини, які зокрема обумовлюють її особливості її спілкування з батьками. Все, що відбувається з дитиною в школі, на уроці й відповідно ті проблеми та труднощі, які виникають в процесі навчання, мають для неї глибоке психологічне значення і впливають на її особистісний розвиток. Проблеми, які виникають у молодшого школяра при задоволенні життєво важливих потреб, складнощі в навчальній діяльності через низький рівень сформованості інтересу до навчання, недоліки в розвитку пізнавальної чи мотиваційної сфери або поява негативного ставлення до норм і правил поведінки в школі може призвести до виникнення конфліктних ситуацій у взаємовідносинах з батьками.

Конфлікт у дитячо-батьківських відносинах віддзеркалює внутрішню суперечливість розвитку дитини, зокрема протиріччя між рівнем її соціальної й інтелектуальної компетентності, її мотивами, потребами, ціннісними орієнтаціями та рівнем і характером вимог батьків, усталеною системою спілкування і взаємодії, які склались у сім'ї.

Проблема конфліктів глибоко і змістовно представлена в роботах О.Я. Анцупова, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Т.В. Драгунової, Є.М. Дубовської, Н.В. Гришиної, Р.Л. Кричевського, Г.В. Ложкіна, Л.А. Петровської, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, Л.С. Славіної, І.О. Фурманова, П.М. Якобсон, К. Левіна та ін. Психологічні й педагогічні чинники виникнення труднощів у навчанні молодших школярів досліджували Ш.О. Амонашвілі, Ю.К. Бабанський, І.Д. Бех, Д.Б. Ельконін, С.Л. Коробко, С.М. Лисенкова, Н.А. Мечинська, Р.В. Овчарова, Р.С. Немов, В.О. Сухомлинський та ін.

Водночас необхідно зазначити, що проблеми в навчальній діяльності не розглядаються в дослідженнях як причини конфліктів молодших школярів з батьками. В більшості досліджень конфлікти в цьому віковому періоді аналізуються або в руслі загальної проблематики спілкування молодших школярів зі значущими дорослими чи однолітками, або в контексті проблеми шкільної дезадаптації.

У дослідженні причин конфліктів дітей та батьків необхідно виходити із розуміння їх взаємостосунків як цілісної системи, яка охоплює всі життєво важливі сфери життєдіяльності дитини й порушення взаємозв'язків між ними негативно впливає на розвиток та соціалізацію особистості дитини.

У житті дитини в молодшому шкільному віці навчальна діяльність закономірно змінює ігрову й стає провідною. Це відбувається при наявності в дитини психологічної готовності до навчання в школі. Навчальна діяльність відповідає новим віковим потребам дитини, стає головною справою на тривалий час. У процесі навчання учні освоюють нові види діяльності, в них формуються і перебудовуються психічні процеси. Навчальна діяльність – це цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками [1, с. 61]. Навчальна діяльність, відзначають М.В. Матюхіна, Т.С. Михальчик, К.Т. Патріна, приваблива для молодших школярів, їм подобається роль учня і вони із задоволенням відвідують школу [2].

У педагогічній психології молодший шкільний вік характеризується як неконфліктний період у розвитку особистості, оскільки діти цього віку відкриті до впливу дорослих, до відвертих стосунків з ними, їх контакти з батьками емоційно позитивні й досить рівні.

І.Д. Бех зазначає, що молодший шкільний вік – це час, коли контакти дорослих із дитиною загалом досить легкі. Потрібно лише розуміння дитини, її клопотів, переживань, про які вона сама готова розповісти дорослому. В цьому – запорука плідності впливу дорослого на перебіг загального розвитку дитини [3, с. 91].

Разом з тим, серед учнів молодших класів є діти, які навчаються гірше, ніж могли б, погано засвоюють програмний матеріал, не вміють систематично працювати й нерідко опиняються в числі невстигаючих учнів, оскільки мають труднощі в навчанні – перешкоди, які вимагають від дитини значних зусиль для їх подолання.

До труднощів навчальної діяльності молодших школярів відносять: пропуски букв у письмових роботах, орфографічні помилки при хорошому знанні правил, проблеми при переказі тексту та при вирішенні математичних завдань, неуважність, неохайність, несамотійність, непосидючість тощо [4].

Це відбувається внаслідок низки факторів: неврахування у навчанні вікових особливостей молодших школярів (недостатній розвиток довільності, особливості пізнавальних процесів, зорового аналізу, фонематичного слуху, дрібної моторики, слабка самоорганізація та самоконтроль тощо), індивідуально-психологічних і типологічних властивостей учнів, специфічних відхилень у розвитку пізнавальної сфери дитини, особливостей поведінки молодших школярів (поведінка може бути визначена формулою: хоче, але не може і не вміє). Звісно, самі по собі вікові особливості не можуть бути причинами неуспішності, але вони пояснюють ті індивідуально-психологічні риси, які формуються в учнів за несприятливих умов навчання та виховання.

Труднощі можуть накопичуватися і сприйматися дитиною як нездоланні, зумовлювати напруженість, негативні переживання, викликати

внутрішньоособистісні суперечності, дестабілізувати діяльність аж до її припинення.

Багато труднощів у навчальній діяльності молодших школярів утворюють замкнуте коло, в якому кожен небажаний фактор спочатку викликається зовнішніми обставинами, а потім породжує інші небажані фактори, послідовно підсилюючи один одного. Вираз негативних емоцій дорослим до дитини є сильним подразником для неї, який не мобілізує, а блокує її активну увагу, пригнічує здатність сприймати, мислити, виснажує нервову систему. Зовнішнім проявом проблем дитини в навчанні є конфлікти з оточуючими, зокрема батьками.

Навчальна діяльність є суспільна за своїм змістом, сенсом та здійсненням. Саме тому вона визначає зміст і характер взаємодії дитини зі значущими дорослими (батьки, вчителі). Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчальна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини. І тому у відставанні в навчанні дитини найчастіше винні дорослі (школа й батьки).

На початковому етапі навчання для молодших школярів притаманна слухняність, готовність виконувати вимоги дорослих та наслідувати їх. А такі вікові особливості, як беззастережне підкорення авторитету, підвищена сприйнятливість, емоційність, вразливість, багато в чому впливають на навчальні досягнення молодших школярів.

Початок навчання в школі, перехід від домашніх умов й атмосфери дитячого садка до систематичного навчання завжди є для дитини помітним психологічним навантаженням. Батьки не завжди можуть допомогти дитині у вирішенні проблем, пов'язаних з адаптацією до школи, спілкуванням з учителем, налагодженні міжособистісних стосунків з однолітками. Одночасно надмірно завищені сподівання щодо навчальних успіхів дитини, конфлікти з приводу її навчання призводять до того, що все пов'язане зі школою часто втрачає для неї щонайменшу привабливість.

І.Д. Бех відмічає, якщо учня часто хвалити, та й ще за незначні успіхи він думатиме, що дорослі вважають його нездібним і, навпаки, несхвалення через нездатність впоратись з важким завданням і відсутність похвали за успішне його виконання свідчить про високу думку щодо можливостей дитини [3, с. 90].

М.М. Безруких зазначає, що поява у дитини явних труднощів у засвоєнні шкільних знань та оволодінні уміннями та навичками може призвести до ігнорування дитиною навчального процесу. Високий рівень домагань батьків та невідповідність можливостей дитини цим вимогам, заниження дорослими навчальних досягнень дітей, їх перевантаження та недотримання режиму дня призводить до загального ослаблення здоров'я дитини та перебування її в ситуації неуспіху, втрати віри в себе та зниження навчальної мотивації, викликає у дитини невпевненість, неспокій, напруження [5]. Отже, несумісність зовнішніх вимог дорослих можливостям дитини породжує у неї внутрішній конфлікт, стан тривоги, невдоволення, тривале перебування в якому веде до стресових станів.

Американський психолог Г. Крайг виділяє ознаки поведінки батьків успішних у навчанні дітей: батьки цікавляться шкільними справами, навчальними успіхами, поведінкою дитини, чітко знають про щоденні досягнення своїх дітей, допомагають розвивати їм упевненість у собі, заохочують до виконання відповідних віку завдань у школі і вдома; ставлення батьків до дітей відрізняється теплотою і любов'ю, діти почувають себе у безпеці й відчують себе любимими, але батьки дотримуються чітких методів контролю і підтримки дисципліни, діти знають межі дозволеного; батьки постійно спілкуються з дітьми, читають їм книги, уважно вислуховують дітей, розмовляють з ними, підтримують інтерес до навчання [6].

Діти, що не відчують любові до себе з боку дорослих (як у школі так і в сім'ї) вирізняються неслухняністю та конфліктністю. Дитина проявляє заздрість, бажання образити, роздратування, невдоволення, неслухняність і протест.

Б.І. Кочубей та Є.В. Новікова основною причиною афективних станів, що інколи трапляються у молодших школярів називають розбіжності між домаганнями й можливостями їх задовольнити, прагненням до більш високої оцінки своїх особистісних якостей і реальними взаємостосунками з людьми [7, с. 58]. Як наслідок, в поведінці дитина може виражати грубощі, запальність, забіякуватість та інші форми емоційної неврівноваженості, що може призвести до конфлікту.

Допомога батьків дітям у подоланні труднощів у навчанні повинна відповідати принципу природовідповідності, тобто узгодженості навчання й виховання з природними законами розвитку дитини. А.С. Белкін зазначає, що батьківська допомога в навчанні дитині буває не завжди результативна, а в деяких випадках може й зашкодити. Коли батьки працюють спільно з дитиною, наприклад, допомагають зробити домашнє завдання, між ними виникає згуртованість, відчуття захищеності, психологічної підтримки, емоційно-позитивний стан, а коли виконують завдання замість дитини, то у неї формується інтелектуальна пасивність, безініціативність, безвідповідальність, неспроможність долати труднощі, несаможиттєвість. А.С. Белкін відмічає, що способи, форми й мотиви батьківської допомоги відрізняються. Одні батьки супроводжують допомогу спокійним, доброзичливим тоном, дитині пояснюють, показують, повторюють, відповідають на запитання. Мотив батьків – створити належний емоційний настрій, підтримати дитину і допомогти їй у навчанні. Це ідеальний, але, на жаль, не найпоширеніший варіант. Інші батьки також старанно контролюють кожен вчинок дитини, втручаються в її роботу, виправляють помилки, вони обурюються за будь-яку неточність, докоряють за неохайність, сварять, можуть застосувати фізичні покарання, подекуди дітей змушують переробляти завдання. Мотивом батьків є не допомога дитині, а реалізація власних амбіцій. Зустрічаються й батьки-егоцентристи, які надмірно "люблять себе в своїй дитині", батьки-неврастеніки, які не контролюють свої дії, не достатньо терпимі, стримані, наполегливі. В результаті така батьківська

допомога призводить до дитячих образ, взаємних невдоволень, роздратувань і погіршення стосунків між батьками і дітьми [8, с. 120-121].

Як зазначав І.Д. Бех, конфліктні ситуації у вихованні складаються внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин. Перші слід прагнути зрозуміти й подолати, другі – шукати передусім у собі і докласти всіх зусиль, щоб позбутися хибних настановлень, негативних рис характеру [3, с. 91].

Отже, неправильне уявлення батьками причин незадовільного навчання або поганої поведінки своїх дітей, незнання та неврахування їх вікових особливостей, невміння надати дитині своєчасну й адекватну допомогу призводять до складних, напружених, часом конфліктних стосунків між дітьми й батьками. Однак, необхідно враховувати, що однією з передумов виникнення конфліктів є індивідуальні особливості його суб'єктів, у нашому випадку дітей та батьків. У молодшому шкільному віці конфліктність ще не є рисою характеру, а зазвичай проявляється тільки як реакція на ситуацію і переживання, що в ній виникають.

Список використаних джерел

1. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник /М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 306 с.
2. Матюхина М. В. Психология младшего школьника /М.В. Матюхина, Т.С. Михальчик, К.Т. Патрина. – М.: Просвещение, 2004. – 254 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник /І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей /С.Н. Костромина. – М.: Ось-89, 1997. – 224 с.
5. Безруких М.М. Проблемные дети /М.М. Безруких. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 312 с.
6. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 940 с.

7. Кочубей Б.І., Новікова Є.В. Емоційна стійкість школяра / Б.І. Кочубей, Є.В. Новікова. – К.: Освіта, 1998. – 237 с.

8. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать: Кн. для учителя /А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.